

HÁBORÚ A TENGEREKEN

Tengerészek és tengeri csaták a XX. században

(Kossuth Kiadó, h. n. [Budapest], 2002. 364 o.)

Hiánypótló művel jelentkezett a Kossuth Kiadó, mivel Ronald H. Spector munkája nem kevesebbre vállalkozott, mint hogy áttekintse a XX. század tengeri harcainak és harcászatainak történetét, mégpedig elsősorban az emberi tényezőn keresztül. Spector a washingtoni George Washington Egyetem történelem-, illetve nemzetközi kapcsolatok professzora, diplomáját a Yale Egyetemen szerezte, s az Egyesült Államok Hajózástörténeti Központjának (*Naval Historical Center*) első civil vezetője volt. Szakterülete az Egyesült Államok külpolitikájának története, illetve a modern hadtörténelem és hajózástörténet. Legismertebb munkái angolszász nyelvterületen *After Tet: The Bloodiest Year in Vietnam*, *Eagle Against the Sun: The American War with Japan* valamint az *At War at Sea*, mely első magyarul megjelent könyve.

Már első ránézésre is örvendetes tény a kötet vaskos mérete, keményfedeles és fűzött volta. A valamelyest komolyabb szakmai érdeklődéssel megáldott Olvasó, fellapozván a felhasznált források listáját, szépen rendszerezve (fajtájuk, illetve származási helyük szerint) találja az egyes tételeket, s azok némi tanulmányozása nyomán kitűnik, hogy azt csak dokumentumok, kiadott és kiadatlan visszaemlékezések, valamint a szerzőhöz írt személyes levelek alkotják. Az egyoldalas tartalomjegyzéket átböngészve kitűnik, hogy az előszót és a kötelező köszönetnyilvánítást követő, tizenhét fejezetre (és epilógusra) osztott tartalom az egyes részekben belül már nem ennyire lépcsőzött, de az olvasmányos stílusra utaló fejezetcímek talán nem is követelik meg a mélyebb bontást.

A könyv felülettes átlapozása nyomán is megállapítható a lábjegyzetek hiánya, s a tartalomjegyzékben szereplő *Jegyzetek* címszó egyoldalas terjedelme sem nyugtatja meg a tudományos igényességű munkára számító, esetleg szakmai érdeklődésű Olvasót afelől, hogy nem népszerűsítő jellegű művet tart ke-

zében. Ehhez azonban azonnal hozzá kell tennünk, hogy jelen sorok, ilyesfajta előítéletekkel megáldott/megvert írója végül kellemesen csalódott a kötetben.

Ennyi bevezető után lássuk a tartalmi részt. Az előszóban a szerző leírja kutatása célját és módszertanát. Kifejti, hogy a XIX–XX. századi technikai fejlődéssel nem magyarázható egyöntetűen a XX. századi tengeri hadviselés fejlődése, annak vizsgálatához figyelembe kell venni a közhelyként ható, de mégis fontos emberi tényezőt is. Hiszen mivel magyarázhatnánk pl. a csúzimai tengeri ütközet egészében jelen lévő, egyértelmű japán fölényt, holott a szembenálló erők haditechnikai értelemben kiegyensúlyozottnak mondhatók, sőt inkább orosz fölényről beszélhetünk. Itt lép be az emberi tényező, a japán hadihajók legénységének fegyelme, az orosz legénység gyenge képzettsége, stb. A szerző kitér arra a mindenképp hangsúlyozandó tényre, hogy könyvében nem veszi górcső alá a század minden tengeri csatáját, haditengerészetét és hadjáratát. Inkább „néhány olyan összecsapást, tengeri csatát, taktikai elgondolást és technikai vívmányt” vizsgál meg részletesebben, amelyek szerinte „a tengeri hadviselés történetének fontos állomásait” illusztrálják. A magyar olvasóban ekkor szinte óhatatlanul felmerülő gyanú az otrantói csatát, illetve az Adria-tengert, mint az első világháború egyik tengeri hadszínterét illetően később igazolódik: mindezekről egyetlen árva szót sem említ a szerző.

Spector egy bekezdésnyi kérdést felvetve vázolja kutatása célját, a vizsgálandó kérdések közé sorolja többek között a technika, a stratégiai tervezés és az emberi tényezők kapcsolatát; az ember szerepét a gépiesedő korban; a vezetés és a kommunikáció változásait; a toborzást; stb. Kutatásainak módszertanával kapcsolatban leírt gondolatai a hivatalos jelentések, illetve az írásos visszaemlékezések és interjúk kezelésének és alkalmazásának

tárgyában megfontolandók és általános érvényűek, bár hozzá kell tennünk, hogy mindezekkel egy kutatónak tisztában kell lennie.

A másfél oldal terjedelmű köszönetnyilvánítási listát követően kezdődik a tizenhét fejezetre bontható tartalmi rész. A tizenhét fejezet tartalmilag öt szakaszra osztható: az első világháborút megelőző évekre, az első világháborúra, a két világháború közötti időszakra, a második világháborúra, valamint a hidegháború időszakára.

Az első világháborút megelőző évekről három fejezetben olvashatunk. Először, kedvcsináló felvezetésként, az 1905. évi orosz-japán háborút tárgyalja, ezt követően röviden vázolja a hadihajózás történetét a páncélos sorhajók XIX. század közepi megjelenésétől a dreadnought-korszak beköszöntéig, illetve azt vizsgálja, milyen hatást gyakorolt a technikai fejlődés a tengerészekre (pl. a csata felgyorsulása és a hajók zártabb válása csökkentette túlélési esélyeiket, a gépesítettség gyakoribb baleseteket okozott, stb.). Az első szakasz záró fejezetében megismerhetjük a korszak két vezető nagyhatalma, Nagy Britannia és Németország hadiflottája mindennapi életét – bár utóbbiról aránytalanul kevesebb szó esik.

Az első világháború újabb három fejezetet ölel fel. Az első röviden áttekinti az első világháború tengeri eseményeit a jütlandi csatáig, illetve magát a csatát is ismerteti. Ezt követően elemzi a „valaha volt legnagyobb tengeri csatát,” természetesen ismét az emberekre koncentrálván, s háttérbe szorítva a technikai jellegű kérdéseket. A harmadik fejezet a tengeraltattjáró-háborút elemzi ki alaposan, kitér az ezzel kapcsolatos propagandaháborúra, végül röviden ismerteti a német kapituláció német haditengerészettel kapcsolatos vonatkozásait.

A két világháború közötti időszakokkal két fejezet foglalkozik, és elsősorban korszak nagy újdonságát, a haditengerészeti repülés megjelenését járja körül. Először a feltörekvő amerikai haditengerészetről, illetve a brit flotta létviszonyairól olvashatunk a haditengerészeti repülés árnyékában, majd ezt követően a megjelenő repülőgép-hordozókkal kapcsolatos hadviselés elméletének és gyakorlatának kidolgozásáról esik szó. Spector kitér a megjelenő új tisztí réteg, a tengerészeti repülőtiszték fogadgatására, a hajózó személyzet átalakulására is. Emellett megismerhetjük az amerikai és angol mellett a hamarosan kulcsszerepet játszó japán haditengerészetet, és szó

esik az 1922. évi washingtoni fegyverzetkorlátozási egyezmény haditengerészeti vonatkozásairól, valamint az azzal kapcsolatos japán felháborodásról is, mely végül a japán repülőgép-hordozó flotta kiépüléséhez vezetett.

A második világháborúval foglalkozó rész a könyv legerjedemesebb része, összesen hat fejezetet ölel fel. A háború, angolszász szerzőtől „elvárható” módon, nem a SCHLESWIG-HOLSTEIN lövéseivel kezdődik, hanem az új fegyver, a haditengerészeti repülőgép első bevetésével, a brit ILLUSTRIOUS repülőgép-hordozó *Swordfish* torpedóvetői rajtaütésével a tarantói olasz hadikikötő ellen. Ez a bevezetője a szakasz első fejezetében részletesen taglalt krétai csatának, melyben a német vadászrepülőgépek és főleg zuhanóbombázók jelentették a legnagyobb veszélyt a brit hadihajókra. Ezt követi a csendes-óceáni háborút a Midway-i csatáig áttekintő, illetve magát a csatát ismertető rész. E szakasz harmadik fejezete is marad az amerikai-japán konfliktusnál: a kevéssé ismert, 1942. október 26-i Santa Cruz-i ütközetet elemzi, mely a Guadalcanalért folytatott harcok egyik tengeri harctere volt. A második világháború tengeri harcaiból nem maradhat ki az atlanti csata, a német tengeraltattjárók ellen folytatott háború, bár e fejezetnél is érezhető, hogy a szerző inkább angolszász szemszögből vizsgálja az eseményeket. Az ötödik fejezetben előbb az Egyesült Államok Haditengerészetében végbemenő változásokkal ismerkedhetünk meg (társadalmi különbségek, a tisztikar megváltozása, faji különbségek felerősödése), majd a Mariana-szigeteknél lezajlott csatáról olvashatunk. A szerző pár oldal erejéig kitér az amerikai és japán tengeraltattjárók harcaira is. A háborút végül a Leyte-öbölbeli csata, a kamikaze-harcászat kialakulása és gyakorlata, ennek elemzése, majd az Okinaváért folytatott harcok ismertetése zárja.

A könyv utolsó, közel száz oldal terjedelmű része három fejezetben írja le a hidegháború hadihajózását. A szerző előbb azokat a változásokat érinti melyek a sugárhajtású repülőgépek haditengerészeti alkalmazásával jelentek meg. Ekkor születtek meg az első szuper repülőgép-hordozók, melyek az új típusú repülőgépekből akár százat is szállíthattak. A hordozókról üzemelő sugárhajtású repülőgépek Koreában kerültek alkalmazásra, ahol új harcászati eljárások nyomán finomították jövőbeni vadászbombázó feladatkörüket. Az Egyesült

Államokkal szemben megjelenő másik globális szuperhatalom, a Szovjetunió eleinte tenger-alattjáróival fenyegette az amerikai haditengerészetet, majd az atomenergia hajózási alkalmazása révén e veszély tovább fokozódott.

A szerző részletesen elemzi, hogyan újult meg a tengeralattjárók feladatköre a nukleáris energia és a nukleáris fegyverzet megjelenésével, s ez hogyan hatott a legénységek mindennapjaira.

A vietnami háború kapcsán szóba kerül a tonkini incidens, majd a koreai háborúban is alkalmazott intenzív légitámadások ismertetésének közepette ismerhetjük meg az amerikai haditengerészet tagjainak mindennapjait. Emellett a Vietnam kapcsán ismeretlennek számító folyami hadműveletekről, a PBR és SWIFT őrhajók fontos szerepéről is részletesebben olvashatunk. Az amerikai haditengerészet hadihajóin az 1960–1970-es években mind gyakoribb faji problémák okozta lázadásokkal is behatóan foglalkozik a szerző.

A hidegháború kapcsán nem lehet megkezelni a szovjet haditengerészetet sem – mely a korszak végére, ha tonnatartalomra nem is, de számbelileg fölénybe került az amerikaival szemben – ennek jegyében Spector vizsgálja a Vörös Flottában való szolgálat (élet)körülményeit is. Végül röviden kitér a szuperhatalmi szembenállás árnyékában lezajlott jelentősebb haditengerészeti eseményekre: az ilyen szempontból hazánkban szinte ismeretlen, 1973. évi negyedik arab–izraeli háborúra, melyben először alkalmaztak a szemben álló felek haditengerészeti rakétákat egymás ellen (elsöprő izraeli fölényrel); az 1982. évi angol–argentín háborúra a Falkland-szigetekért, melyben az argentín légierő súlyos veszteségeket okozott a brit hadihajóknak, továbbá a háborúban torpedózott meg brit atom-tengeralattjáró egy argentín hadihajót; valamint az 1980–1988 között zajlott iraki–iráni, ún. első öböl-háborúra, melybe az Egyesült Államok fokozatosan keveredett bele az olajtankerek válogatás nélküli elsüllyesztése kapcsán, s amelyben az amerikai VINCENNES hadihajó, bonyolult harc helyzetben, emberi hiba következtében, lelőtt egy iráni utasszállító repülőgépet.

Az epilógusban a szerző röviden összegzi a század haditengerészeti eseményeit, kifejti, milyen változásokon ment át a haditengerészeti szolgálat a huszadik században, mennyire megnövekedtek az egyes tengerészekkel szembeni szakmai elvárások, s az egyes vál-

tozások mennyiben köszönhetőek „felülről jövő” illetve a belső kezdeményezésnek, valamint hogy azok aránya hogyan változott a század folyamán.

A kötet olvasása során kitűnik, hogy a szerző – céljának megfelelően – valóban nagy hangsúlyt fektet az események emberi hátterének bemutatására, illetve mindezek elemzésére. A kiképzésről, harci eseményekről, az egyszerű tengerészek vagy parancsnokok különböző helyzetekben kialakult benyomásairól és az idők folyamán változó mindennapi életkörülményekről számtalan visszaemlékezés és idézet igyekszik mind színesebb képet adni, a történeteket az azokban részt vevők szemén keresztül láttatja. Nagy erénye a munkának – elsősorban a haditengerészet-történettel foglalkozó, magyar nyelven olvasható irodalom szempontjából – hogy egyáltalán megjelent, hiszen ilyen összefoglalást eddig nem olvashattunk a XX. század hadihajózásáról. További érdeme, hogy több olyan eseményről is szó esik benne, melyekről általában nem, vagy csak kevés ismerettel bír az átlagos, de csetenként a komolyabb érdeklődésű olvasó is (a Santa Cruz-i ütközet, a vietnami háború folyami harcai, stb.).

A tartalmi részt illetően kritikaként meg kell említenünk a kötet kiegyensúlyozatlanságát. A hidegháborús rész főleg az Egyesült Államok haditengerészetéről szól, aránytalanul kevesebb információt olvasható a szovjet Vörös Flottáról, ami – tekintve a volt szovjet levéltárakban való kutatással kapcsolatos nehézségeket – valahol még érthető. Az ezt megelőző időszak aránytalanságait azonban nem indokolhatja a német levéltárak titkoságával, főleg, hogy rengeteg német irat került a szövetségesek kezébe a második világháború végén. Ez az önközpontúság, sajnos, gyakori hibája az angolszász kiadású szakönyveknek.

A kötetet 16 oldalnyi, fekete-fehér képmelléklet egészíti ki a könyv közepén, melyben több, ritkaságszámba menő fényképet is szemlélhet az olvasó.

Kritika elsősorban nem is a munka tartalmi részét, hanem inkább formai megjelenését, azon belül főképp – mint oly gyakran – a magyar fordítást érheti. Az ismertetés elején már említésre került a jegyzetek hiánya, azonban ehhez tudnunk kell azt is, hogy a hazánkban megjelentetett (had)történeti művek jelentős része eredetileg sem rendelkezik tudományos

értelemben vett apparátussal, legfeljebb egyes hosszabb idézetek forrását emelik ki. Hasonlóan történt ez jelen esetben is: a könyv végén található, egyoldalas *Jegyzetek* címszó alatt olvasható rész összesen 12, a szövegben idézett nagyobb terjedelmű visszaemlékezés, vagy interjú hivatkozása. Az élő szöveget át meg átszövő rövid, gyakran csak részben közölt idézetek, az angolszász gyakorlatnak megfelelően, hivatkozás nélkül maradnak.

Szintén kritikával illethetők a kötet térképei. Mindegyik angol nyelvű, nyilván az eredeti kiadásból kerültek átvételre, s valljuk meg, nem mutat túl jól az egyes térképek alatt közölt glosszrium sem, a térképen szereplő egyes kifejezések magyar fordítása (de legalább van). Megjegyzendő még, hogy a térképek általában csak a stratégiai helyzet áttekintésére alkalmasak. Ez alól kivétel a csuzimai fejezet második térképe, mely imponálóan szép és jól lekövethetően adja vissza a csata menetét, illetve még a Leyte-öbölbeli csatáé.

A könyvre esetenként a „túlfordítás” is jellemző, azaz néhány hadihajó nevének magyar fordításban való közlése (pl. USAKOV ADMIRÁLIS, SZENJANOV ADMIRÁLIS, V. GYÖRGY KIRÁLY). Ehhez hasonlóan egyes alakulatok, szervezetek vagy intézmények esetén nem ártott volna azok nevük fordítását inkább csak zárójelben közölni, kizárólagos alkalmazásuk helyett (Egyesített Szárazföldi és Vízi Mozgó Csapat, Haditengerészeti Tartalékos Tisztek Szövetsége, Tartalékos Tiszt-

képző Iskola). Ugyanígy nem teljesen érthető, az a következtetlenség, hogy a fordító a felhasznált irodalom listájánál „Birodalmi Hadtörténeti Múzeumot” ír, majd a következő oldalon már (helyesen) Imperial War Museum szerepel. Ugyancsak ehelyt figyelhető meg, hogy a források csoportosításához alkalmazott gyűjtőnevek egész egyszerűen nem kerültek lefordításra, holott egyértelműen nem tulajdonnevekről van szó (Miscellaneous Documents, Congressional Documents). Mindezek mellett a lista tagolása nem teljesen áttekinthető, az egyes tételek jelölése egybefolyik, a sorok nincsenek kiegyenlítve, stb. Ezzel szemben örvendetes tény, hogy a szövegben előforduló, eredetileg nem latin betűs írásképű (orosz, japán) hajónevek általában magyar átírás szerint, vagy az angol átírás nyomán magyarítva szerepelnek. Ettől függetlenül a JAMATO néha YAMATO, a JUNJO néha JUNYO, stb.

Az ilyesfajta hibákat hosszasan lehetne sorolni, azonban szerencsére, ha zavaróak is, a könyv szakmai értékét nem rontják. A tartalmi rész ehhez társul hibái ellenére maradéktalanul teljesíti célkitűzéseit, a század haditengerészeti eseményeit majdhogynem testközelből követhetjük, szinte a legapróbb részletekre kiterjedően.

A kötet nagy ívű, lendületes, olvasmányos stílusú, valóban hiánypótló munka, minden, a téma iránt érdeklődő olvasó haszonnal forgathatja.

Illés András

JEAN BÉRENGER, CHARLES KECSKEMÉTI

PARLEMENT ET VIE PARLEMENTAIRE EN HONGRIE 1608–1918

(Paris, Honoré Champion éditeur, 2005. 570 o.)

Aligha véletlen, hogy a magyar parlamentarizmus monográfiája Franciaországban készült el: a magyar rendi parlamentarizmus azért lehetett érdekes, mert ott a rendi érdekvépviseletet az abszolutizmus felszámolta, míg nálunk a maga módján élt és virult. Aztán a lelkesítő és elrettentő példaként szolgáló forradalom után az abszolutizmus mintaállama a polgári demokrácia mintaállama lett,

míg nálunk erős volt a demokratikus deficit, ami a maga módján szintén érdekes. A különbség mindig ösztönöz, és jelen esetben a rálátás lehetőségét kínálja. A magyar parlamentarizmus – francia – története a maga nemében az első. Intézménytörténet és köztörténet. Összefoglalás és részmozzanatok elemzése, hiszen mindkét szerző évtizedes kutatási eredményeire is támaszkodhatott. Jean Béren-